

SNAHY O REFORMU ČESKÉHO PRAVOPISU A DNEŠNÍ ŠKOLA

Milan Polák

Resumé: *Autor se zamýšlí nad snahami o reformu českého pravopisu ve 20. století z pohledu školské praxe a v souvislosti se současným pojetím vyučování českého jazyka.*

Klíčová slova: *pravopis a jeho vývoj, reforma, princip etymologický, princip fonetický, princip historický, komunikační výchova, rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*

Abstract: *The author examines the efforts to reform the Czech spelling in the 20th century from the perspective of educational practice and in the context of the current concept of teaching the Czech language.*

Keywords: *spelling and its development, reform, etymological principle, phonetic principle, historical principle, communication education, framework educational program for elementary education*

*Zákonu zlepšování je podroben každý nástroj a každé dílo ducha lidského a tak i pravopis.
(Václav Medonos, Reforma pravopisu)*

Cílem tohoto příspěvku je podat stručný přehled o reformních snahách v oblasti českého pravopisu a upozornit na některé současné problémy, jež se v souvislosti se zvládáním českého pravopisu objevují na našich školách.

Úvod

Problematika českého pravopisu se tradičně objevuje v odborných kruzích, ale i ve veřejných sdělovacích prostředcích zejména v souvislosti s vydáváním nových Pravidel českého pravopisu a také s diskusemi nad efektivitou systému vzdělávání a zejména vyučování českého jazyka. V první části našeho pojednání tedy budeme sledovat chronologicky názorové střety zastánců úprav českého pravopisu s jejich odpůrci. V závěru upozorníme na některé aktuální problémy spojené s touto problematikou.

Charakteristika českého pravopisu

Soubor pravidel, podle kterých jednotlivými písemnými znaky označujeme jazykové jednotky, nazýváme **pravopis (ortografie)**. **Jde o konvenci (dohodu) o psané podobě jazyka.** Také český pravopis procházel a prochází určitým vývojem a řídí se určitými principy.

V českém pravopise se uplatňuje několik principů. Hlavní je **princip fonologický**. Jeho základem je snaha, aby každý grafém označoval jediný foném, a naopak, aby každý foném byl označován vždy stejným grafémem. To ale vždy nejde. Projevuje se to například tím, že pravopis nepostihuje spodobu znělosti ve skupinách souhlásek (například *bezpečí*) a ztrátu znělosti na konci slov, např. *led*.

Některé odchylky v našem jazyce jsou dány tradicí, např:

Jeden foném [i] se označuje dvěma grafémy: *i, y*.

Jeden foném [ú] se označuje dvěma grafémy: *ú, ů*.

Hovoříme potom o **principu historickém**.

V českém pravopisu se uplatňuje rovněž **princip morfoložický**, ten přihlíží k morfoložickým a etymologickým zásadám při ohýbání a odvozování slov a zachovává psaní fonémů bez ohledu na fonetické asimilace souhlásek. Jde například o asimilaci znělosti uvedenou výše a rozlišování psaní skupin *mě–mně*; obdobně též v psané podobě rozlišujeme na rozdíl od výslovnosti skupiny *bě – bje* a *vě – vje*.

Český pravopis a snahy o jeho úpravu ve 20. století

Období 1900 –1945

K úpravám pravopisu docházelo vždy v určitých časových intervalech a jsou spojeny právě s vydáváním kodifikační příručky, již jsou pravidla českého pravopisu. Logicky se tedy objevují snahy o zjednodušení českého pravopisu také kolem roku 1903, kdy vychází dílo **Jana Gebauera Pravidla hledící k českému pravopisu a tvarosloví**.

K problematice pravopisu se v tomto období vyjádřili například Ferdinand Jokl (1897), František Pátek (1908) nebo Antonín Frinta (1909).

Největší ohlas ovšem vzbudilo pojednání **Josefa Mašína Za opravu a zjednodušení českého pravopisu** (Škola našeho venkova. 1912/13), jenž zdůvodnil nutnost reformy pravopisu takto:

„Odstranění zbytečných překážek přinese zisk na čase, energii, penězích a rovnosti občanské.“

Autor navrhuje tyto změny:

- vypustit z abecedy *y* a používat *i*,
- místo *di, ti, ni* psát *d'i, t'i, n'i*,
- nepoužívat skupinu *mně*, všude psát *mě* (u zájmena já i dalších jevů),
- neoznačovat délku samohlásek,
- zdomácnělá cizí slova psát foneticky (kromě významných jmen),
- zjednodušit psaní slov se zdvojenými souhláskami (s výjimkou *nejjasnější – nejasnější*),
- ustálit psaní velkých písmen,
- psát dohromady příslovečné spřežky (například *poprvé*),
- foneticky psát některé skupiny souhlásek, jež se nevyslovují: (*d*)*cerka* , (*v*)*zbudit*,
- foneticky psát předpony: *spívat, zbor*.
-

Na tyto myšlenky později navázal například O. Kunstovný v díle *O českém pravopise a jeho opravě* (1914).

Protože šlo o návrhy poměrně velmi radikální, objevují se logicky kritiky těchto snah.

Například Josef Zubatý (*O pravopise českém*, 1919) upozorňuje mimo jiné na problém homonym (zvláště v souvislosti se zrušením psaní *y*) a zejména starší literatury:

„Filologovi je jedno, jakým pravopisem je psaná knížka..., ale obyčejného čtenáře... odpudí první stránka... Nebudeme číst, co psali naši dřívější spisovatelé? Či si je budeme přepisovat do nového pravopisu?“ (s. 291)

Další polemiky se objevily kolem roku 1920, kdy Pedagogické muzeum Komenského v Praze iniciovalo anketu k otázce pravopisu. Na jedné straně stáli zastánci reformy (mezi umírněně patřil J. Müller, k radikálním například J. Mašín, O. Kunstovný), jejich oponenty byli především tehdejší redaktoři *Naší řeči*.

Podle odpůrců pravopisných reforem, k nimž tehdy patřil například Metoděj Kubíček, způsobují problémy spojené s pravopisem na školách zejména tyto faktory:

- špatný systém výuky (zejména tehdejší agramatismus),
- izolované vyučování jednotlivých složek jazyka,

Je tedy nutná především reforma výuky českého pravopisu na základě řádného vyučování mluvnici.

V této době se objevují rovněž utopické snahy o úpravu českého pravopisu, například J. V. Hradčanskí a jeho dílko *Novi pravopis československi* (1929) a myšlenka vytvoření jednotného pravopisu česko-slovensko-lužicko-srbsko-slovinsko-chorvatského.

Další návrh reformy, který získal poměrně značnou podporu zejména učitelské veřejnosti, vypracoval **Václav Medonos** (*Reforma pravopisu*, 1930). Nutnost změn zdůvodňuje takto:

„Nynější pravopis potřebuje ve škole mnoho času, kterého se nedostává na hlubší poznání kultury jazykové a na věci pro životní způsobilost důležitější.“ (s. 33) Dále také vyvrací některé námitky proti pravopisné reformě:

„Naši předkové neztratili před sto lety spojení s minulostí, i když, kromě jiných reforem, zavedli novou abecedu místo staršího švabachu.“ (s. 52)

V Pražském lingvistickém kroužku přednesl svůj návrh reformy pravopisu **Ľudovít Novák**, jenž mimo jiné navrhoval zrušení písmena *y* (souhrnně *K problému reformy československého pravopisu*, 1931).

Kriticky se k těmto snahám vyjádřil například **Miloš Weingart** (1934):

„Také s počty zápasí četní žáci: budeme snad chtít proto předělávat algebru?“ (s. 39)

Příčiny problémů s českým pravopisem vidí především v nedokonalých učebních osnovách, nevhodných metodách a špatných učitelích, tedy v samotném vyučování, nikoli v systému českého pravopisu.

Období po roce 1945

Po druhé světové válce se vyjádřil k tomuto tématu také František Trávníček (1947), který říká: „Měnit se má jen to, co svému účelu nevyhovuje. A nově tvořit pouze to, co jazyk neměl a čeho nutně potřebuje, aby mohl dobře dostát svému účelu. Stáří pravopisu není samo o sobě žádný důvod k jeho opravě.“ (s. 24)

Rozsáhlá debata proběhla před vydáním nových Pravidel v roce 1957, v ní odmítá radikální úpravy pravopisu například F. Váhala.

Po jejich vydání přichází s kritikou **J. Bělič** (*Odhodláme se k výraznějšímu zjednodušení pravopisu?*, 1963), jenž mimo jiné zpochybňuje existenci kroužkovaného *ů* a psaní *y* ve vyjmenovaných slovech.

Tyto snahy nejvýrazněji podpořili a rozsáhlou diskusi podnítili **P. Sgall** a **P. Novák** (*K racionalizaci českého pravopisu*, 1963).

Postupně se k této problematice vyjádřili například F. Kopečný, F. Trávníček, V. Styblík a jiní.

O shrnutí se pokusil F. Bělič ve svém příspěvku *Na závěr diskuse o pravopisu* (Český jazyk a literatura, 1966–67, r. 17, č. 1, s. 1–6), v němž mimo jiné konstatuje, že **zjednodušení pravopisu by mělo výhody zejména v budoucnosti, to by překonalo i současné problémy ekonomické.**

V sedmdesátých letech provedla skupina algebraické lingvistiky na matematicko-fyzikální fakultě UK v Praze **výzkum zaměřený na četnost výskytu *i* a *y* v různých pozicích** (podrobněji P. Sgall *K některým problémům pravopisu a kodifikace spisovné češtiny*, 1978), **z něhož mimo jiné vyplynulo:**

„Skutečné funkční využití rozdílů i/y je ve větách českých textů jen zcela vzácné a čas strávený během školní výuky namáhavým procvičováním a opětovným kontrolováním psaní i/y by bylo možné využít daleko účelněji, kdybychom se odhodlali k racionální úpravě tohoto bodu pravopisu.“ (s. 305)

Souhrnně potom zformulovala možnosti úpravy českého pravopisu M. Čechová na Druhé bohemistické konferenci v Ústí nad Labem (1981), když navrhla čtyři možné varianty úprav pravopisu:

- 1. varianta by neobsahovala radikální změny, ale důsledně by se dopracovaly pravopisné zásady z roku 1957 (psaní velkých písmen, počest'ování slov cizího původu);**
- 2. varianta by sledovala odstranění formálních rozdílů v pravopisu slovenském a českém;**
- 3. varianta by znamenala značné zjednodušení pravopisných zásad (např. odstranění y v příčestí a ve vyjmenovaných slovech a slovech s nimi příbuzných, odstranění ů);**
- 4. varianta by se týkala „důsledného uplatnění principu fonetizace pravopisu (současný pravopis je fonologický, nikoli fonetický), což je nejméně reálné.“** (Čechová, M. *Ještě k otázce pravopisu na bohemistické konferenci*, 1982)

Poslední vydání Pravidel českého pravopisu z roku 1993 tedy vychází z 1. varianty, a znamenalo tedy změny v psaní slov přejatých (tzv. dubleta, například *kurz* i *kurs*, to bylo upraveno zejména v Dodatcích k pravidlům) a některé změny v psaní velkých písmen (například nově píšeme Velikonoce, ve víceslovných názvech potom po předložce, jež je prvním slovem v názvu, píšeme další písmeno velké, například ulice U Cukrovaru). **Nová Pravidla tak navázala na vydání z r. 1957.**

Závěr

Základní školy a vyučování českého jazyka se tak pravopisné změny dotkly minimálně. **V posledních letech ale došlo k výrazným změnám v koncepci vyučování nejenom českého jazyka:**

- 1. Došlo k úbytku hodin českého jazyka na základní škole na 1., ale zejména na 2. stupni základní školy, což má zákonitě celkový dopad na vyučování českého jazyka, osvojování gramatického učiva, a tedy i pravopisu (Polák, 2001).**
- 2. Dále byly souběžně se zaváděním vzdělávacích programů a později rámcového vzdělávacího programu vytyčeny nové cíle (nejenom) jazykového vyučování (důraz na komunikační výchovu, čtenářskou gramotnost aj.).**

Nabízí se potom otázka, zda by nebylo vhodné znovu se zamyslet nad úpravou českého pravopisu a případný ušetřený čas věnovat ve vyučování českého jazyka například rozvoji **mluveného projevu žáků či čtenářské gramotnosti**. Je příznačné, že na tyto skutečnosti upozorňují zejména učitelé z 1. stupně základních škol, například V. Puchmertlová (1998) či J. Sklenář (1998). To ostatně vyjádřil před více než sedmdesáti lety Oldřich Horák ve svém pojednání *O reformě jazyka vyučovacího*:

„Jistě má jiný názor na reformu pravopisu učitel praktik, jenž musí zápasit s velkými obtížemi u žáků málo nadaných a je věčně nespokojen s výsledky své poctivé práce, ať již užívá kterékoliv metody, a jiný náhled teoretik, který neprožívá svízelné cesty praxe a je ochoten všechnu odpovědnost za výsledky svaliti na bedra učitele nebo na metodu.“

Literatura

BĚLIČ, J.: Odhodláme se k výraznějšímu zjednodušení pravopisu? *Český jazyk a literatura*, 1963–64, č. 14, č. 4, s. 146–156.

BĚLIČ, F.: Na závěr diskuse o pravopisu. *Český jazyk a literatura*, 1966–67, r. 17, č. 1, s. 1–6.

Čechová, M.: Ještě k otázce pravopisu na bohemistické konferenci. *Český jazyk a literatura*, 1982, roč. 65, s. 223.

FRINTA, A. *Novočeská výslovnost*. Rozpravy III. třídy České akademie. 1909, č. 29, s. 26–40.

HRADČANSKI, J., V.: *Novi pravopis československi*. Praha: Slávská knižnica, 1929.

JOKL, F.: *Zjednodušený pravopis*. Brno: 1897.

KUBÍČEK, M.: *Psychologické vady ve vyučování češtině*. Nové školy. 1928, r. 2, č.??, s. 176–189.

KUNSTOVNÝ, O.: *O českém pravopise a jeho opravě*. Praha: Dědictví Komenského, 1914.

MAŠÍN, J. Za opravu a zjednodušení českého pravopisu. *Škola našeho venkova*. 1912/13, č. 17, s. 102–104, s. 136–138.

MEDONOS, V. *Reforma pravopisu*. Praha: Nový svět, 1930, s. 9–10.

NOVÁK, Ľ.: *K problému reformy československého pravopisu*. Turčianský svatý Martin: Matica slovenská, 1931.

PÁTEK, F.: Za úpravou českého pravopisu. *Česká škola*. 1908–9, č. 8, s. 163–168.

PUCHMERTO VÁ, V. Proč čeští žáci nemilují češtinu? *Učitel'ské noviny*, 1998, č. 7, s. 22–23.

SGALL, P. a NOVÁK, P.: K racionalizaci českého pravopisu, *Slovo a slovesnost*, 1963, r. 25, s. 126–135.

SGALL, P.: K některým problémům pravopisu a kodifikace spisovné češtiny. *Český jazyk a literatura*, 1978–79, r. 29, č. 7, s. 302–308.

SKLENÁŘ, J. Proč čeští žáci nemilují češtinu? *Učitel'ské noviny*, 1998, č. 14–15, s. 53..

TRÁVNÍČEK, F.: Podstata a úkony pravopisu. *Slovo a slovesnost*, 1947, r. 10, s. 23–30.

WEINGART, M. *Český jazyk v přítomnosti*. Praha: Československá grafická unie, 1934.

ZUBATÝ, J.: O pravopise českém. *Naše řeč*, 1919, r. 3, č. 3, 4, 5, 10, s. 65–72, 67–104, 129–136, 289–293.